

Analyse instroomontwikkeling 2015/2016

Op basis van trends uit het verleden en de definitieve studentgegevens

Inleiding

De instroom in hbo-bachelor- en ad-opleidingen is dit studiejaar met 8,6% gedaald. Dit jaar startten 89,251 studenten met zo'n opleiding, vorig jaar nog 97,613 studenten. Gezien de omvang van deze daling is er behoefte meer te weten over de oorzaken. Bij een eerdere analyse werd, op basis van aanmeldcijfers en trendinformatie, het vermoeden uitgesproken dat sprake is van drie effecten:

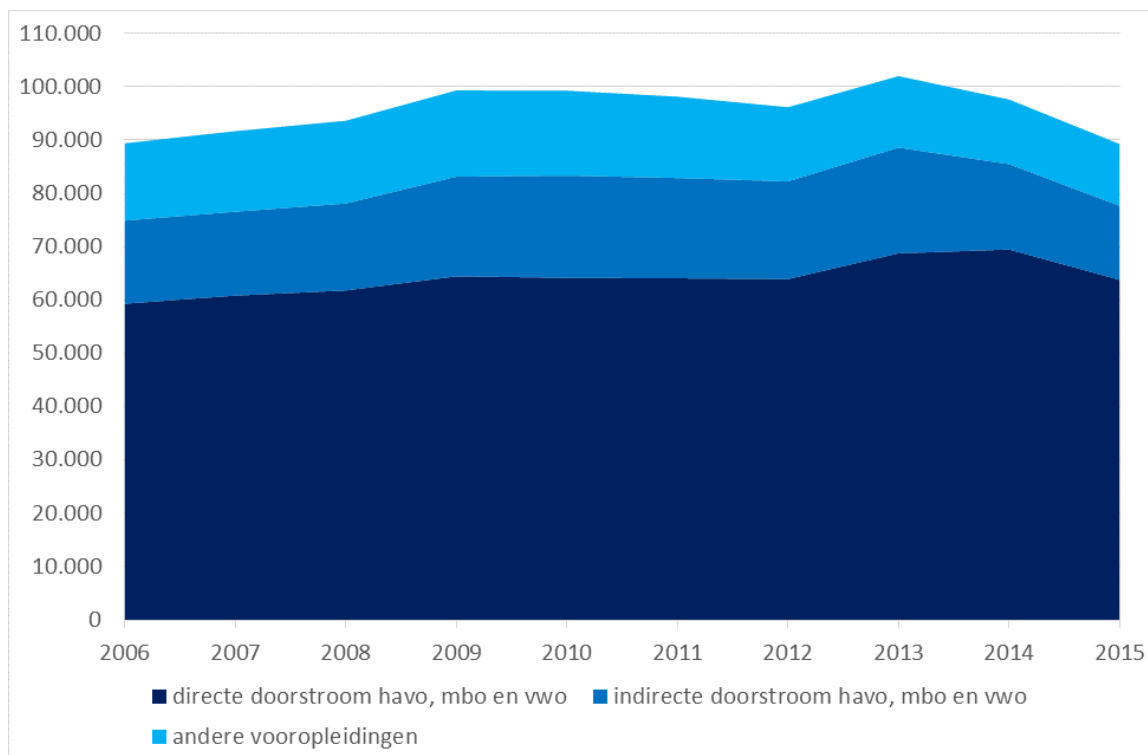
- Na de aankondiging van het nieuwe leenstelsel werd de directe doorstroom vanuit de vooropleidingen (tijdelijk) hoger. Een deel van de huidige daling zou verklaard kunnen worden door terugkeer naar de (oude) trends.
- Bij de pabo-opleidingen gelden aanzienlijk strengere toelatingseisen. Een deel van de aspirant studenten zal niet aan deze eisen hebben kunnen voldoen én voor anderen zullen ze wellicht een afschrikkend effect hebben gehad. Een deel van de studenten die hierdoor geen pabo-opleiding zijn gestart, zal zijn uitgeweken naar een andere opleiding.
- Naast mogelijke (kleine) variaties is het waarschijnlijk dat het grootste deel van de overige effecten veroorzaakt worden door (al dan niet) tijdelijke terughoudendheid na invoering van het nieuwe leenstelsel.

Inmiddels zijn de definitieve studentgegevens door de hogescholen aangeleverd bij DUO en daar verwerkt tot het statistische bestand waarvan Vereniging Hogescholen, VSNU, OCW en CBS gebruik kunnen maken voor nadere analyses. Dit soort gegevens zeggen niets over overwegingen om wel of niet te gaan studeren, waardoor ook met de definitieve instroomgegevens geen zekere uitspraken gedaan kunnen worden over de precieze oorzaken van de instroomdaling. Toch wordt in dit memo een poging gedaan om de omvang van de verschillende effecten te schatten.

Overigens, de instroom in hbo-masteropleidingen daalde met 3,2% van 4,821 vorig jaar naar 4,667 dit jaar. Wanneer de ad-, bachelor- en masterinstroom bij elkaar wordt genomen, komt het gewogen gemiddelde uit op een instroomdaling van 8,3%.

Boeggolf door het leenstelsel

Van de totale instroomdaling in hbo-bachelor- en ad-opleidingen, houdt 5,8% verband met directe doorstroom vanuit vooropleidingen in havo, mbo en vwo. 2,2% wordt veroorzaakt door daling van de instroom van studenten die hun vooropleiding een jaar of langer geleden hebben afgerond. En 0,6% door studenten met andere vooropleidingen, bijvoorbeeld in het buitenland of met een getuigschrift uit het wetenschappelijk onderwijs.

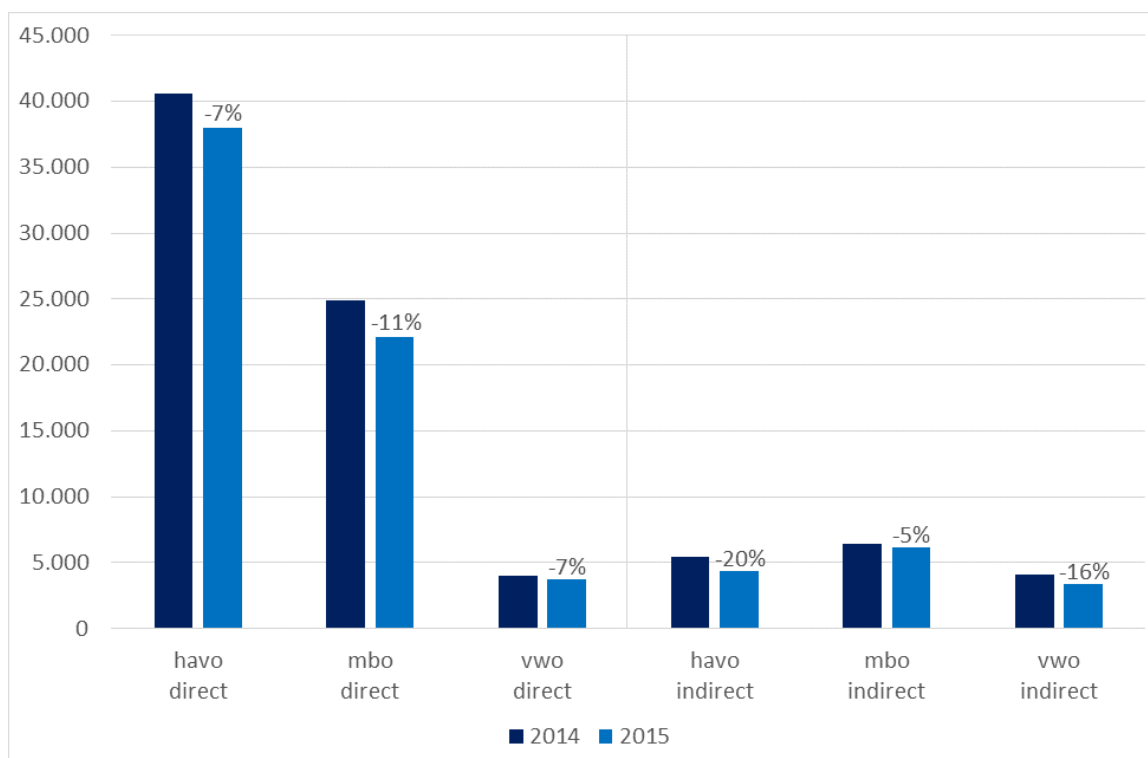

Figuur: Ontwikkeling instroom hbo-bachelor- en ad-opleidingen naar instroomtype.

Eerder is geconstateerd dat vóór de aankondiging van het nieuwe leenstelsel de directe doorstroom van havo-gediplomeerden vrijwel constant was (gemiddeld 86% in de periode 2006-2012) en vervolgens de twee jaar direct voorafgaand aan de introductie van het leenstelsel op een verhoogd niveau lag (gemiddeld 91% in de periode 2013-2014). In de directe doorstroom vanuit het mbo en vwo was zo'n verhoging minder direct zichtbaar doordat bij deze vooropleidingen vóór 2013 sprake was van een dalende trend in de directe doorstroom. Toch is ook bij deze vooropleidingen sprake van een onderbreking van de trends in de twee jaar direct voorafgaand aan het leenstelsel.

Wanneer uitgegaan wordt van terugkeer naar de trends in de directe doorstroom vóór de aankondiging van het nieuwe leenstelsel, blijkt 2,6% van de totale instroomdaling aan normalisatie van de directe doorstroom uit havo, mbo en vwo toe te schrijven. Uitgesplitst naar vooropleiding is 1,4% hiervan toe te schrijven aan havisten, 0,9% aan mbo'ers en 0,4% aan vwo'ers. Overigens, zoals de figuur op de volgende bladzijde laat zien, is de relatieve teruggang van het aantal direct doorstromende mbo'ers in 2015 ten opzichte van 2014 met 11% beduidend groter dan bij de 7% teruggang van het aantal direct doorstromende havisten.

Voor de indirecte instroom vanuit dezelfde vooropleidingen is eenzelfde analyse lastiger te maken. In de indirecte doorstroom lijkt in ieder geval ook een effect van de aankondiging van het nieuwe leenstelsel zichtbaar in 2013. Een jaar later speelt ook mee dat de directe doorstroom een jaar eerder verhoogd was, waardoor het 'reservoir' aan potentiële indirecte doorstromers verkleind werd. Doordat hier een veelheid aan effecten en jaren door elkaar speelt is de ontwikkeling in de indirecte doorstroom nauwelijks uiteen te rafelen. 1,1% van de totale instroomdaling als gevolg van de indirecte doorstroom komt voor rekening van havisten, 0,7% is gerelateerd aan vwo'ers en 0,4% aan mbo'ers.

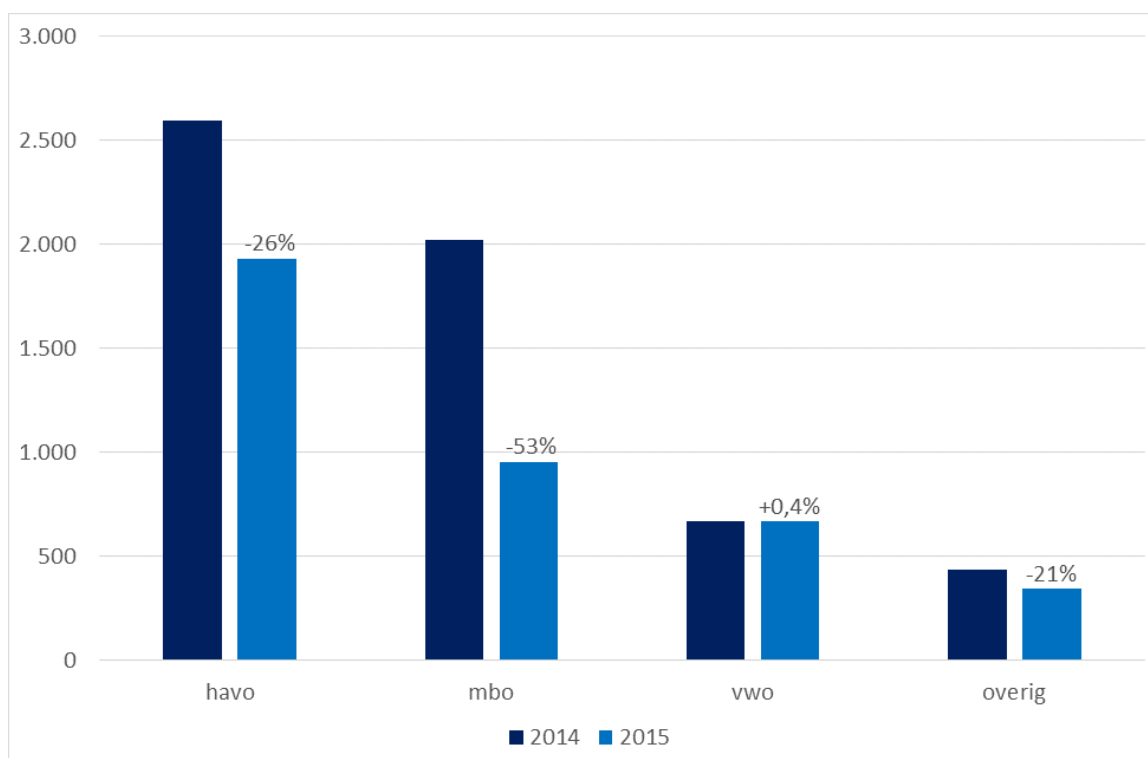

Figuur: Ontwikkeling doorstroom van havo, mbo en vwo naar hbo-bachelor- en ad-opleidingen.

Lerarenopleidingen basisonderwijs

De instroom in de pabo-opleidingen is dit studiejaar met 31,8% gedaald. Dit jaar startten 3,900 studenten met zo'n opleiding, vorig jaar nog 5,720 studenten. Deze daling is een stuk groter dan de landelijke instroomdaling. De pabo-instroom daalde al langer – van 8,583 in 2006 naar 5,439 naar het toen voorlopig laagste aantal van 5,439 in 2012 – maar de afname in het huidige studiejaar is relatief gezien vergelijkbaar met de daling in de genoemde periode van zes jaren.

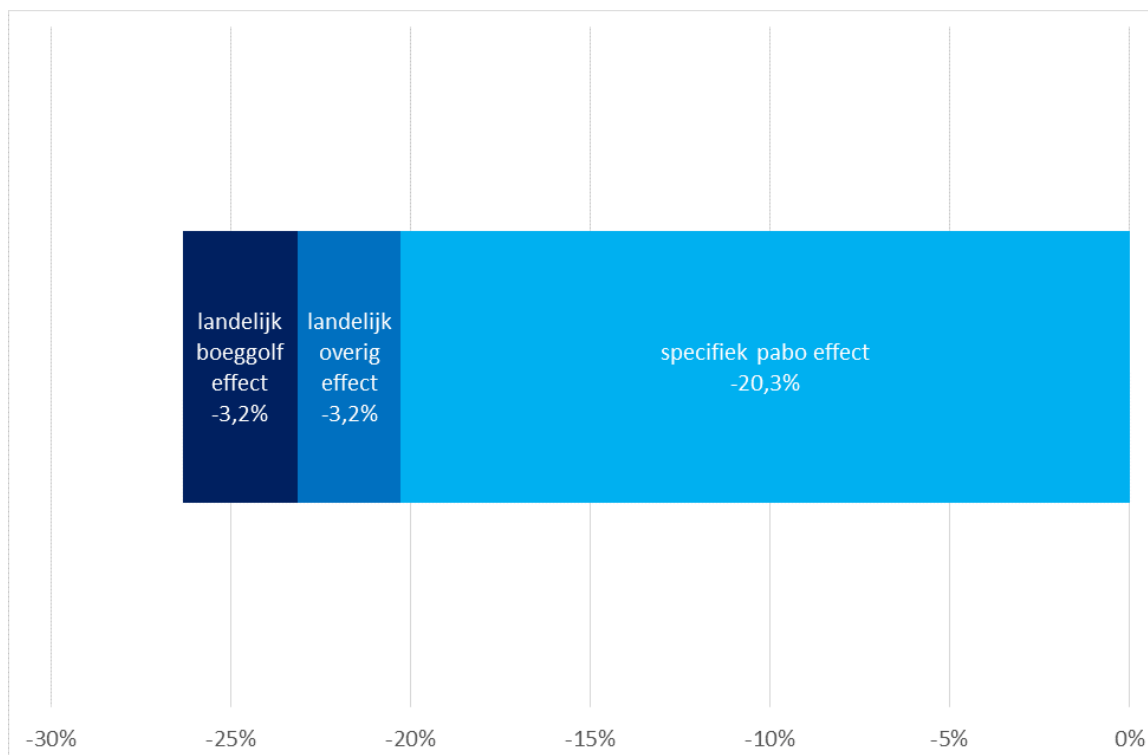
Het aantal instromende havisten is dit studiejaar afgenomen met 25,5%, het aantal mbo'ers zelfs met 52,8%. Opvallend is dat de instroom van vwo'ers bij de pabo-opleidingen tegen de algemene beweging in met 0,4% toeneemt. Aangezien de instroomeisen voor vwo'ers niet verzwaard zijn, veroorzaakt dit geen daling bij deze groep. Bovendien is het succes van de academische pabo zichtbaar. Inmiddels heeft 55% van de vwo-instroom bij de pabo-opleidingen ook een inschrijving bij een universitaire opleiding onderwijskunde of pedagogische wetenschappen.

Figuur: Ontwikkeling pabo-instream naar vooropleiding.

Van de totale instroomdaling in de pabo-opleidingen, houdt 26,3% verband met directe doorstroom vanuit vooropleidingen in havo, mbo en vwo. 3,8% wordt veroorzaakt door daling van de instroom van studenten die hun vooropleiding een jaar of langer geleden hebben afgerond. En 1,6% door studenten met andere vooropleidingen, bijvoorbeeld in het buitenland of met een getuigschrift uit het wetenschappelijk onderwijs.

Als de aanmeldingsgolf voorafgaand aan de invoering van het leenstelsel zich bij de pabo-opleidingen op dezelfde manier manifesteert als bij de andere hbo-bachelor- en ad-opleidingen, zou dit 3,2% van de daling in de directe doorstroom vanuit havo, mbo en vwo naar de pabo verklaren. Daarnaast zou 2,9% verband houden met overige effecten die ook optreden bij de overige hbo-instream (zie de volgende paragraaf). Daarmee blijft 20,3% over voor specifieke effecten bij de pabo, vermoedelijk met name het gevolg van toegenomen instroomeisen (incl. kleine compensatie door de academische pabo).

Figuur: Verdeling daling directe doorstroom naar de pabo over verschillende (mogelijke) effecten.

Het effect van de specifieke pabo-ontwikkelingen op de totale instroom in het hbo is relatief klein. Bij havisten die niet voldoen aan de strengere instroomeisen (of daardoor afgeschrikt zijn) is het aannemelijk dat een groot deel (naar schatting driekwart) uitwijkt naar een andere hbo-opleiding. Voor mbo'ers is dat minder waarschijnlijk (naar schatting een derde) omdat het aantal alternatieve hbo-opleidingen waaruit redelijkerwijs gekozen kan worden beperkter is. Tegen deze achtergrond wordt de invloed van de specifieke effecten bij de pabo op de totale instroomdaling in het hbo geschat op 0,6%. Slechts 0,1% daarvan zou verband houden met havisten, terwijl mbo'ers verantwoordelijk zouden zijn voor 0,5%.

Overige effecten

Naast de invloed van de terugkeer naar de doorstroomtrends vóór de aankondiging van het nieuwe leenstelsel van 2,6% en de specifieke effecten bij de pabo van 0,6%, resteert nog een invloed van overige effecten van eveneens 2,6% op de daling in de directe doorstroom vanuit havo, mbo en vwo (in totaal de eerder genoemde 5,8%). Aangezien er geen andere veranderende omstandigheid is dan het nieuwe leenstelsel, zal dit deel van de instroomdaling verband houden met terughoudendheid van studenten als gevolg van de toegenomen studiekosten. Wellicht is een klein deel van de daling in de directe doorstroom te verklaren door variaties die zich altijd wel voordoen, maar dat zal gecompenseerd worden door een deel van de teruggang onder indirecte doorstromers die juist wél samenhangt met het leenstelsel.

Bij velen leeft de hardnekkige gedachte dat een verbeterende situatie op de arbeidsmarkt een negatieve invloed heeft op de doorstroom vanuit het mbo naar het hbo. Deze gedachte wordt echter door verschillende onderzoeken tegengesproken. In 2006 heeft SEOR (Erasmus Universiteit) uitgebreid onderzoek

gedaan naar deze relatie voor het CPB en het Ministerie van OCW, maar concludeert in het rapport *De invloed van conjunctuureffecten op onderwijsdeelname* onder andere dat de samenhang tussen werkloosheid en de doorstroom mbo-hbo niet significant is. Het CPB concludeert in een literatuurstudie *Relatie conjunctuur en onderwijsdeelname* uit 2011, waarin naast het genoemde onderzoek nog zes andere Nederlandse én zeven buitenlandse studies op dit terrein zijn bekeken, dat er nauwelijks verband is tussen werkloosheid en de deelname aan het hoger onderwijs. Kortom, de enigszins verbeterende situatie op de arbeidsmarkt is geen relevante verklaring voor de teruggang van de doorstroom mbo-hbo.

De hierboven geschatte instroomdaling van 2,6% door terughoudendheid van potentiële studenten door het nieuwe leenstelsel is iets groter dan de prognose die het CPB in februari 2013 publiceerde in hun notitie *Veronderstellingen deelname-effecten van een sociaal leenstelsel in het hoger onderwijs*. Daarin komt namelijk een verwachte daling van 2,2% in de totale hbo-instroom ongeacht de vooropleiding naar voren. Weliswaar zijn later ‘verzachtende maatregelen’ genomen (zoals een hogere aanvullende beurs), maar tegelijk werd gerekend met het verlies van alleen de basisbeurs voor thuiswonenden in plaats van (bij een deel van de studentenpopulatie) met de hogere beurs voor uitwonenden.

Als de ‘overige effecten’ naar vooropleiding worden uitgesplitst, blijkt dat van de 2,6% totale instroomdaling verbonden aan het leenstelsel 1,2% is toe te schrijven aan havisten en 1,4% aan mbo’ers. Bij de vwo’ers zijn nauwelijks effecten zichtbaar naast de terugkeer naar de trend vóór de aankondiging van het leenstelsel (mogelijk houden verschillende effecten elkaar in balans).

Hierboven wordt de omvang van de ‘overige effecten’ telkens uitgedrukt als aandeel van de totale instroom. Als in plaats daarvan wordt gekeken naar het aantal personen dat niet is gaan studeren ten opzichte van de instroom per vooropleiding in het vorige jaar, komt naar voren dat van de instroomdaling onder (direct en indirect doorstromende) havisten 2,5%-punt gerelateerd is aan het leenstelsel, terwijl dat bij mbo’ers 4,5%-punt is¹. Anders gezegd: ten opzichte van vorig jaar blijft één van elke 40 havisten weg door ‘overige effecten’ en één van elke 20 à 25 mbo’ers. Het effect van terughoudendheid door het nieuwe leenstelsel op de instroom in hbo-bachelor- en ad-opleidingen is bij mbo’ers dus 1,8 keer zo groot als bij havisten. Of dit effect zich in de toekomst ook zal voordoen, is onbekend.

Overige vooropleidingen

Zoals aangegeven wordt de 0,6% van de totale instroomdaling in hbo-bachelor- en ad-opleidingen veroorzaakt door minder studenten met een andere vooropleiding dan havo, mbo of vwo. 0,2% hiervan wordt veroorzaakt door een afname van het aantal studenten dat een getuigschrift (veelal een propedeuse) uit het wetenschappelijk onderwijs op zak heeft. Deze groep studenten krimpt nu twee jaar op rij met meer dan 10%. Deze afname kan een gevolg zijn van een toegenomen aandeel herinschrijvingen in het wetenschappelijk onderwijs, maar kan ook veroorzaakt worden door snelle selectie in het wetenschappelijk onderwijs. Bijvoorbeeld door een negatief bindend studieadvies in het eerste jaar, zou een groter aantal studenten naar het hbo kunnen stromen nog vóórdat een propedeuse behaald kan worden.

De groep die instroomt met overige vooropleiding, bijvoorbeeld een buitenlands diploma of een toelatingsexamen is verantwoordelijk voor de overige 0,4% instroomdaling. Hier doet zich echter de situatie voor dat het aantal instromende internationale studenten met 4,1% stijgt ten opzichte van vorig jaar. In

¹ Deze percentages komen tot stand door de effecten op de totale instroom van respectievelijk 1,2% voor havisten en 1,4% voor mbo’ers te delen door hun aandelen in de totale instroom in het vorige studiejaar van respectievelijk 47,2% en 32,1%.

dit verband wordt opgemerkt dat het aantal instromende internationale studenten met een Syrische nationaliteit dit jaar 18 bedraagt. Dat is meer dan de 6 studenten vorig jaar, maar slechts een klein deel van de 7,330 internationale studenten in de totale instroom.

Op zichzelf zou de groeiende groep internationale studenten voor een instroomstijging van 0,3% zorgen. Deze groei wordt echter gecompenseerd door een daling van het aantal Nederlandse instromers (veelal op basis van een toelatingsexamen) met bijna 18%. In het totaal bezien zou deze daling een krimp van 0,7% veroorzaken. Net als bij de krimp in de indirecte doorstroom vanuit havo, mbo en vwo, zal ook bij deze groep waarschijnlijk de invoering van het nieuwe leenstelsel één van de beïnvloedende factoren zijn. Het is echter op basis van de studentgegevens niet te zeggen welk aandeel hier het gevolg van is.

Verwachtingen voor de toekomst

Als het ‘afschrikkende effect’ van het leenstelsel structureel is, zal het aandeel havo-, mbo- en vwo-gediplomeerden dat direct naar het hbo doorstroomt structureel op een lager niveau blijven. Indicaties uit het buitenland suggereren echter dat het om een tijdelijk effect zou gaan. Eén van de conclusies in het rapport *International Experiences with Student Financing* dat CHEPS in maart 2013 uitbracht geeft aan dat – in verschillende landen waar financieringsconstructies zijn gewijzigd – traditionele deelnamepatronen zich na één of twee jaar weer herstelden. Het is natuurlijk niet zeker in welke mate deze conclusies ook in de Nederlandse situatie van toepassing zijn.

Naast verwacht herstel van traditionele deelnamepatronen is het ook mogelijk dat potentiële studenten die nu niet zijn gaan studeren als gevolg van het nieuwe leenstelsel, zich later bedenken en alsnog een hbo-opleiding starten. Op dat moment zal dat zichtbaar worden in een grotere indirecte hbo-instroom. Voor die indirecte instroom op zichzelf kan bovendien op gelijke wijze als bij de directe doorstroom gesteld worden dat deze zich (in zekere mate) zal herstellen.

De standaard ramingsystematiek van het Ministerie van OCW extrapoleert de doorstroomfracties van het ene onderwijstype naar het andere (directe doorstroom) en vanuit de bevolking buiten het onderwijs naar een onderwijstype (indirecte instroom) op zodanige wijze dat géén rekening wordt gehouden met enig herstel van traditionele deelnamepatronen en afgeschrikte potentiële studenten die later alsnog gaan studeren.

Minister Bussemaker heeft in de Tweede Kamer betoogd dat het tijdelijke karakter van terughoudendheid door het leenstelsel meegewogen moest worden bij de beoordeling van het wetsvoorstel. Nu zichtbaar is dat inderdaad een groep potentiële studenten zich heeft laten afschrikken, is in lijn met dat betoog te verwachten dat het Ministerie van OCW aanleiding ziet af te wijken van de standaard ramings-systematiek.

Minister Bussemaker in de Tweede Kamer op 5 november 2014:

- *“Uit het internationale vergelijkende onderzoek blijkt dat traditionele deelnamepatronen doorgaans snel herstellen. Daarnaast blijkt dat er vaak een kleine dip is die zich eveneens heel snel herstelt. Dat moeten we dus ook meewegen.”*
- *“Als de nadelige effecten zich al voordoen, zullen ze zich tijdelijk voordoen. [...] Ja, we hebben voorbeelden van andere landen die een dergelijk systeem hebben ingevoerd, waar dat leidde tot een tijdelijke dip. Die herstelt zich echter ook weer heel snel, binnen twee tot drie jaar.”*

Samenvatting

In de bovenstaande tekst wordt de totale instroomdaling bij hbo-bachelor- en ad-opleidingen verdeeld over verschillende typen doorstroom (direct/indirect), diverse achtergronden (terugkeer naar oude trends, specifieke pabo-effecten en terughoudendheid door het leenstelsel) en uiteenlopende vooropleidingen. Hieronder is deze uiteenrafeling van de instroomdaling in tekst en visueel samenvattend zichtbaar gemaakt:

8,6% instroomdaling bij hbo-bachelor- en ad-opleidingen, waarvan...

- 5,8% daling directe doorstroom vanuit havo, mbo en vwo, waarvan...
 - 2,6% daling door terugkeer naar trends vóór aankondiging van het leenstelsel
 - 1,4% havisten
 - 0,9% mbo'ers
 - 0,4% vwo'ers
 - 0,6% daling als gevolg van specifieke effecten bij de pabo-opleidingen
 - 0,1% havisten
 - 0,5% mbo'ers
 - 2,6% daling door terughoudendheid naar aanleiding van het leenstelsel en overige variatie
 - 1,2% havisten
 - 1,4% mbo'ers
- 2,2% daling indirecte doorstroom vanuit havo, mbo en vwo, waarvan...
 - 1,1% havisten
 - 0,4% mbo'ers
 - 0,7% vwo'ers
- 0,6% daling instroom vanuit andere vooropleidingen, opgebouwd uit...
 - 0,2% daling door minder studenten met een wo-getuigschrift
 - 0,7% daling door minder Nederlandse studenten met een overige vooropleiding
 - 0,3% stijging door méér internationale studenten

